

РЕЦЕНЗИЯ

от

Валентина Ангелова Драмалиева, доктор по философия, професор
в секция „Философия и етика“, катедра „Политическа икономика“, УНСС,
член на научно жури с Решение на ФС на ФФ, протокол №11/02.07.2019
и Заповед на Ректора на СУ „Св. Кл. Охридски“ № РД 38 – 364/11.07.2019

относно

дисертация за присъждане на образователната и научна степен
„Доктор“ в професионално направление

2.3. Философия (Философия с преподаване на английски език)
на тема:

„Философия на мярата и средината при Платон и Аристотел“
(**The Philosophy of Measure and the Mean in Plato and Aristotle**)

автор: **Димитриос П. Кукуларис** – редовен докторант
по Философия с преподаване на английски език, ФФ на СУ

Бях определена за рецензент на дисертацията на първото заседание на сформирания научно жури, което се състоя на 17.07.2019 г. Тогава получих автореферата на дисертацията (на български език) и автобиографична справка на автора в книжен вариант. Самата дисертация получих на електронната си поща.

Обща представа и формални критерии за дисертацията

Дисертацията, която ми е представена за рецензия, е на английски език, тъй като Димитриос П. Кукуларис (от Гърция) е бил докторант и се е обучавал по програма на английски във Философски факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ с научен ръководител проф. д.ф.н. Анета Карагеоргиева.

Дисертацията съдържа 204 страници, структурирани като: благодарности (1 с.), въведение (16 с.), четири глави (съответно: 39, 27, 40, 63 с.) и библиография (20 с.) Библиографията включва 130 източника, но е необяснимо защо присъстват само две от анализирания произведения на Платон („Държавникът“ и „Филеб“), а останалите („Федон“, „Държавата“), както и тези на Аристотел („Евдемова етика“, „Никомахова етика“, „Втора аналитика“) - липсват. Посоченият обем, структура и брой реферирани източници отговарят на формалните критерии за докторска теза.

Структурно ме озадачи липсата на заключение, но очаквах авторът да е намерил алтернативно решение на тази апробирана схема за дисертационен труд. Всяка от главите се състои от четири или пет подзаглавия. Добро впечатление

прави, че в таблицата на съдържанието заглавията на отделните глави и техните подзаглавия са добре организирани и ясно номерирани (до трета позиция). Това улеснява предварителната ориентация в проблематиката, както и проследяването на логиката на изложението, а също и боравенето с текста по-нататък. За съжаление от страницата на съдържанието не може да се отиде в текста, което е малък технически пропуск, но така или иначе не позволява пряк достъп до заглавията, когато дисертацията се използва в електронен вариант.

Авторефератът на дисертацията е на български език и в обем от 32 с. сочи: цели на дисертацията – (с. 2); превод на български на страницата на съдържанието на дисертацията (с. 3-4); резюме на четирите глави (с. 5-20); приноси на дисертацията (с. 21); библиография – общо 130 заглавия (с. 22-32).

За съжаление, посоченото съдържание на автореферата не е добре балансирано и организирано. Затова ориентирането както в автореферата, така и в дисертацията, не е лесно. На първо място, чувствително липсва таблица на съдържанието на автореферата. Вместо това - читателят е изправен пред предизвикателството да търси какво евентуално може да открие. Пропускът не е дребен, защото затруднява свободното боравене с текста и достъпа до търсената информация. Не намерих и списък с публикации по темата – надявах се пропускът да е мой, заради това, че не знаех къде да търся. В същото време някои части от автореферата са организирани прекалено разточително в сравнение с останалото съдържание – напр. библиографията, която обхваща цели 10 с.

Кратки данни за автора

Димитриос Кукуларис е роден през 1978 г. Получил е: бакалавърска степен (2003) по история и археология от Атинския университет, Гърция; магистърска степен (2004) по масови комуникации от Университета в Лейчестър, Великобритания; магистърска степен (2016) по философия от Софийски университет, България. Междувременно той е получил и статут на квалифициран преподавател в Обединеното кралство (2012).

След завършването на магистратурата Кукуларис е бил и докторант по философия в Софийски университет, а сега е представил за защита докторската си

дисертация. Забелязвам разминаване между темата на дисертацията, както е записана в автобиографията, и темата на дисертацията, която ми е изпратена. Вероятно темата е била променяна в процеса на работа, което не е отразено там.

Понастоящем Д. Кукуларис е преподавател по *история, география и глобална перспектива* във Виетнамско - Австралийско международно училище в Хо Ши Мин, Виетнам.

Тема на дисертацията

Насочеността на темата към изследване на теоретични въпроси в Античността я прави традиционно подходяща за докторска дисертация по философия. Подходяща е също и затова, че е интересна и полезна с опита да запълни определени празнини в проучванията (и тълкуванията) по тези проблеми от историята на философията.

Същевременно това предоставя отлична възможност на автора да разкрие своя изследователски потенциал и философските си умения. Темата му дава възможност да чете и тълкува както първични, така и вторични източници по зададените проблеми. Особено по отношение на първите, родният му език е несъмнено предимство.

От кратката автобиография се вижда, че Античната философия - специално Платон и Аристотел - отдавна интересува Кукуларис. Неговата магистърска тема също е посветена на двамата философи, но визира политическите системи в техните произведения. Прави впечатление също, че сравнителният подход е предпочитан от автора при анализа на античните философски теми и проблеми.

Методология

Методологията е много важна за всяко научно съчинение, защото именно адекватната методология е сред основните предпоставки за успех на едно изследване. Това се отнася още повече за философския анализ – той неминуемо трябва да изтъкне, но също - и да обоснове своите методологични основания.

В дисертацията на Кукуларис методологията не е ясно описана и представена, което е сериозен пропуск за всяка дисертация и недопустим пропуск – за философска дисертация. Вероятно методите на автора са адекватни на

поставените цели, но очакването е те да бъдат не само използвани, но и експлицитно представени и коментирани в такъв научен труд.

По съдържанието на дисертацията

Дисертацията започва с вълнуващо *посвещение* и кратко *резюме*, които предшестват страницата на съдържанието. Същинският текст започва с изразяване на *благодарност*, което прави приятно впечатление и показва, че авторът цени усилията и постиженията на хора, с които е свързан както в живота, така и в науката. А това е добра отправна точка за всеки автор.

Въведението представя основните изследователски цели и задачи, както и предизвикателствата, пред които авторът застава. Още тук става ясно какво е послужило за отправна точка на проучването – Кукуларис го е изразил добре.

Авторът си поставя две основни цели в дисертацията: **първо**, да запълни определени празнини в литературата, свързани с неадекватно интерпретиране, от една страна, на възгледа на Платон за *мярата*, а от друга страна – на влиянието на този възглед върху разбирането на Аристотел за *средината*; **второ**, да изследва отношението между Платоновата „*мяра*“ и Аристотеловата „*средина*“.

Кукуларис очаква да успее да направи своя интерпретация, която да е много по-близка до същинското значение на *мярата* и *средината* при античните автори, в сравнение с известните тълкувания. А после иска да изследва връзката между тези понятия, където също се надява да постигне нестандартни изводи.

В този контекст той си поставя конкретни задачи: 1) да анализира следните първични източници: диалозите на Платон – „*Държавникът*“, „*Филеб*“, „*Държавата*“ и „*Федон*“, както и произведенията на Аристотел – „*Евдемова етика*“, „*Никомахова етика*“, „*Втора аналитика*“; 2) да анализира множество вторични източници, т.е. изследвания на утвърдени автори (посочено е кои) с траен интерес към Платон и Аристотел и с авторитетни становища по темата.

Тези цели и задачи очевидно са предизвикателни. От една страна, заради това, че ще се пре-дефинират утвърдени понятия на емблематични антични автори – *мяра* и *средина*, познати на всички, занимаващи се с философия, още от студентската скамейка. От друга страна, заради това, че ще се оспорват възгледи

на утвърдени и авторитетни изследователи на античната философия, които са наложили определени представи за *мярата* и *средината*. От трета страна, заради това, че ще се изследва по нов начин отношението между тези понятия – взети в новото им тълкуване, разбира се. Още повече, че според докторанта към момента няма пълно и точно изследване на отношението между *Платоновата мяра* и *Аристотеловата средина* (Автореферат, с. 9).

В този смисъл е напълно очаквано главите на дисертацията да са озаглавени и подредени така, че да следват вътрешна логика, която да помогне да се постигнат посочените цели и задачи.

Първа глава – „**Изкуството за измерването в Държавникът**“ - фокусира дискусиите върху разграничението за двата типа измервания – *първото и второто изкуство за измерването*, като в този контекст се представя и темата за *нормативността*. Според Кукуларис, една от причините изкуството за измерването да бъде анализирано в детайли в *Държавникът* е това, че то е включено в изкуството за държавничество – факт, който като че ли остава незабелязан от изследователите. Затова в края на първа глава се обяснява как правилно да се бори с измервания в държавничеството, за да има добър пример за измерване, с който да се работи по-нататък.

Втора глава – „**Мярата и Филеб**“ – продължава да изследва как стои проблемът за мярата у Платон. Едни от най-продуктивните изводи са: че мярата играе както нормативна, така и отъждествяваща роля; че придава идентичност на осезаемите факти, на които тя е мерило. В този диалог става ясно за автора, че крайният резултат от двете роли на мярата е нормативното оценяване, което се основава на идентичността на самото нещо, което бива оценено.

Трета глава – „**Аристотеловата доктрина за средината**“ - вниманието очаквано се концентрира върху разбирането на Аристотел за *средина*. Кукуларис посочва, че съвременните мнения за учението на древния философ са предимно негативни, но то все пак е признато за „сложна теория“, въпреки че се определя и като „опровергана, нелогична, неистинна, безсмислена теория“. Кукуларис е сред малкото защитници на възгледа на Аристотел, като представя свое (алтернативно)

обяснение. Тезата му е, че именно *добродетелите* са състояния на *средината*, защото карат притежателите им страстно да постигат тази средина, а също и това, че *средната страст* е тази, която отговаря по интензитет на условията, при които е почувствана. Той е убеден, че това обяснение е по-близо до текстовете на самия Аристотел, а заедно с това е и философски приемливо. Кукуларис смята също, че възгледът на Аристотел за два вида средини - „спрямо нас“ и „сама за себе си“ – е приложим към всяко обяснение за средината, което го прави продуктивен. Той го тълкува още и като внушение на Аристотел, че средината, зависима от нас, зависи от еволюцията, историята и потенциала на всеки индивид (Автореферат, с. 16).

Четвърта глава – „Мяра и средина: сравнение“ – си поставя задачата да изследва отношението между двете пре-дефинирани понятия – *мяра* и *средина*, за да запълни „третата празнина“. Авторът вижда доста общо във възгледите на двамата философи за тези сродни понятия. Той ги сравнява по четири основни показатели: 1) нормативност; 2) етическо познание; 3) придържане към мярата или средината; 4) абсолютизъм (обратното на релативизъм).

Изводите, до които авторът достига, са интересни. Като обобщение се сочи разбирането на двамата антични мислители за етиката (моралната философия) – че при Платон етическото теоретизиране се прави, за да постигне по-голямо теоретическо разбиране, а при Аристотел — заради практическата му полза.

Заключение липсва в дисертацията. Както вече казах по-горе, това решение на автора е неприемливо за мен. Добре би било да се направят някои обобщения и изводи, които да осмислят цялостно постигнатото в изследването, а защо не – и да направят някои препратки към очакванията му за научните изследвания в бъдеще.

Приноси на дисертацията

Оценяването на приносите на една дисертация от самия автор е важно, защото показва неговата обективност, критичност и възможности за самооценка. Затова и от рецензентите се очаква да потвърдят дали приемат приносите, както са очертани от дисертанта, а след това самите те да направят своя преценка.

Приносите на дисертацията са посочени на с. 22 в Автореферата. Смятам, че те не са добре представени от автора, като преводът на български също е

незадоволителен. Има повече въпросителни изречения, отколкото утвърдителни изводи. Ако авторът беше обяснил и подредил в логическа връзка изводите си, щеше да има повече яснота. Затова не се наемам да коментирам приносите.

Ще открия няколко от коментирания вече **достойнства** на дисертацията:

1. Строго теоретична и предизвикателна тема от историята на философията;
2. Стремех към оригиналност и различен прочит на установени модели;
3. Кураж - излиза срещу утвърдени мнения, обявява ги за подвеждащи и грешни;
4. Логично и последователно структуриране и разгръщане на съдържанието;
5. Ясна аргументация, категорични изводи;
6. Обзор на литературата и използването ѝ в подкрепа на собствени хипотези.

Достиженията на автора са добър атестат и за по-нататъшната му работа.

Препоръки

Трябва да посоча и това, че забелязах някои **слабости на дисертацията**, повечето от които бяха споменати по различни поводи в рецензията. Затова няма да ги систематизирам, но ще направя препоръки, които могат да се визират и като начини за отстраняването им. Моите препоръки засягат бъдещата работа на Кукуларис, защото смятам, че има изследователски потенциал, който да развие.

Първо, препоръчвам **цялостна редакция** на дисертацията, включваща:

1. **Съдържателна редакция** – а) *въведението* да представя не само проблема и целите на дисертацията, но също – методите и научните хипотези; б) *заключението* да осмисли цялостно съдържанието; в) *литературата* - да включва първичните източници;
2. **Структурна редакция** – да се добави заключение на дисертацията;
3. **Стилова редакция** – на места е допусната хаотичност и повече емоции;
4. **Езикова редакция** – на места текстът не е съвсем ясен;
5. **Осмисляща редакция** - по-ясно да се формулират приносите на текста;
6. **Графична редакция** – а) по-лесен достъп от страницата на съдържанието до текста; б) по-прегледно и компактно описване и подреждане на литературата;

Второ, препоръчвам на автора повече прецизност и търпение в бъдещата работа.

Препоръчвам също да направи публикации, за да сподели идеите си с общността.

Въпроси към докторанта

Дисертацията предизвика у мен интерес, размисли и въпроси, което приемам колегиално. Ще задам само два от тези въпроси с общ характер:

1. *Защо в оригиналното заглавие на дисертацията на английски език понятието на Платон не е членувано - **measure**, а понятието на Аристотел е членувано - **the mean**? Не противоречи ли това на изводите на автора, че за Платон „**measure**“ е същностно определящо за цялостната му концепция, докато за Аристотел „**mean**“ - не е определящо в такава степен, т.е. за Платон анализираният термин е по-важно, отколкото за Аристотел, и би трябвало да се подсили с определителен член „**the**“?*
2. *Какво означава за автора да бъде(ш) „**прагматичен идеалист**“ (цитат от посвещението)?*

В края на рецензията си трябва да добавя, че в резултат на настоятелните изисквания на журито получих на електронната си поща справка за две публикации на автора, свързани с темата на дисертацията, които взимам предвид:

1. Dimitrios Koukoularis. Knowledge of measure in Plato's Philebus. -In: Елчинов, Д. (съст.), Пътища на познанието. Сборник, посветен на 60-годишнината на проф. Анета Карагеоргиева. С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 2019 (под печат)
2. Dimitrios Koukoularis. Absolutism and relativism in Aristotle and Plato. <http://www.academia.edu/403005337>

В заключение ще посоча, че като цяло оценявам положително избора на темата, положените усилия в проучването и осмислянето на литературата по въпроса, а също - авторските анализи, интерпретации, връзки; систематизирането на дисертацията; вътрешната логика на текста; стремежа към оригиналност. Дисертацията показва възможностите на докторанта да работи самостоятелно и целенасочено в проучването и осмислянето на теорията.

Гласувам да се присъди образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3. Философия на Димитриос П. Кукуларис.

14. 09. 2019 г.

София

Подпис:.....

(проф. д-р В. Драмалиева)